

ÇİRAĞAN SAHİLSARAYI

lecekleri ihtimali üzerinde durulmaktadır. Fonksiyonları bugün kesin olarak anlaşılamayan bu kapıların, V. Murad'ın burada tutulduğu sırada sarayın dışarıyla bağlantısını kesmek için sonradan örülmüş olmaları da muhtemeldir.

Sarayın mimari açıdan dışı kadar içinin de gösterişli olduğu bilinmektedir. Bütün duvarların değişik renk mermerlerle kaplandığı iç mekânlarda çok sayıda mermer ve somaki sütun taşıyıcı olarak kullanılmış, arabesk üslûptaki at nalı kapı kemerlerinde ise kırmızı-beyaz mermerlerle iki renkli bir taş işçiliğine gidilmiştir. Ahşap işçiliğinin en zengin örnekleri bir arada uygulanmış, kapılarla masa, dolap, kanepeler, koltuk gibi değişik türdeki eşya abanoz ve ceviz üzerine sedef, bağa ve fildişi kakmalarla süslenmiştir. İnşaat ve dekorasyonda kullanılan malzemelerin seçiminde büyük bir özen gösterilmiş, çoğu yurt dışından getirilen bu malzemeden başka değişik türdeki aksesuarların da birçoğu yine dışarıdan temin edilmiştir. Sarayın bütün odalarını süsleyen duvar nakışları ve resimlerinin yapımında devrin en ünlü usta, ressam ve dekoratörleri görev almışlardır.

Bahçesi uzun yıllar futbol sahası olarak kullanılan ve eski ihtişamı yalnızca Meclis-i Meb'ûsan olduğu dönemden kalma fotoğraflarında görülebilen saray, günümüzde bahçesine yaptırılan büyük ve modern otelin bir bölümü olarak restor edilip düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 448; *Yıldız Albümleri*, I, Ktp., nr. 90853; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1969, II, 213-222; Pars Tuğlacı, "Çırağan Sarayı", *Balyan Ailesi*, İstanbul 1981, s. 59-61, 178-184, 346; H. Y. Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, İstanbul 1986, s. 131-137; a.m.f., "Çırağan Sarayı", *TOK Belleteri*, sy. 117 (1951), s. 9-10; Çelik Gülersoy, *Çırağan Sarayları*, İstanbul 1992, tür.yer.; Kürşat Ekrem Uykucu, "Çırağan Sarayı", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/7, İstanbul 1967, s. 46-50; M. Tayyib Gökbilgin, "Çırağan Sarayı", *İA*, III, 390-392; R. Ekrem Koçu, "Çırağan Sahil Sarayı", *İst.A*, VII, 3934-3936.

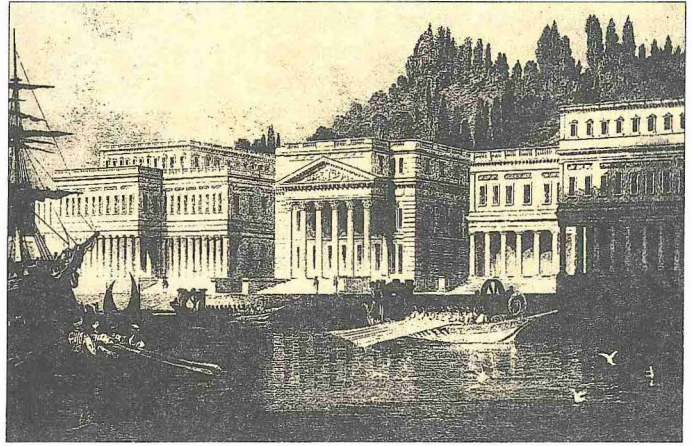
SELDA ERTUĞRUL

ÇİRAĞAN VAK'ASI

Çırağan Sarayı'nda
göz hapsinde tutulan
V. Murad'ı kaçırma teşebbüsü.

Aklî dengesinin bozulması yüzünden tahta çıktıktan üç ay sonra hal'edilerek (31 Ağustos 1876) Çırağan Sarayı'nda oturmasına izin verilen V. Murad çeşitli

Çırağan
Sahilsarayı'nın
XIX. yüzyılın
ilk yarısı
içindeki
durumunu
gösteren
Thomas Allom
tarafından
çizilmiş
gravür
(Constantinople
and the Scenery
of the Seven
Churches
of Asia Minor,
London 1840, s. 3)

zamanlarda buradan kaçırılmak istenmiştir. Bunlardan kanlı olarak bastırılan Ali Suâvi'nin giriştiği Çırağan Vak'ası'dır (20 Mayıs 1878).

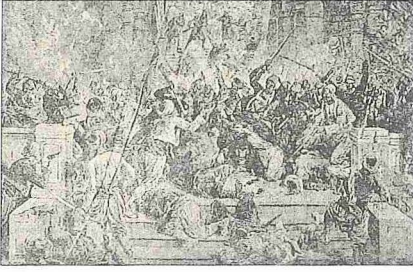
V. Murad'ın annesi Şevkefzâ Kadın Efendi, oğlunun sıhhatinin iyi olduğu ve II. Abdülhamid'in haksız yere tahtı ele geçirdiği propagandasını yayıyordu. II. Abdülhamid bu dedikoduları etkisiz hale getirmek üzere yerli ve yabancı doktorlara V. Murad'ı tekrar muayene ettirerek gerçekten hasta ve tedavisinin de imkânsız olduğuna dair bir rapor aldığı halde üç ay sonra V. Murad'ı kaçırmak üzere kurulmuş gizli bir cemiyetin varlığı ortaya çıkarıldı (Kasım 1876). İngiliz elçiliği eski hizmetlilerinden Rum asıllı İstavridis ile Lehistan göçmenlerinden Jülü'nin de dahil olduğu gizli cemiyetin elebaşları kadın kıyafetinde saraya girerlerken yakalandı. Yapılan muhakeme sonucunda her biri ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldıysa da II. Abdülhamid tarafından affedildiler (27 Nisan 1877).

Teşkilâtlarına mensup olması dolayısıyla Sultan Murad'ın sağlığı ve âkibetiyle yakından ilgilenen masonların güvenini kazanmış olan İbrâhim Edhem Paşa'nın sadrazamlıktan azlinden sonra (11 Ocak 1878) İstanbul'daki mason teşkilâtı tarafından V. Murad'la ilgili olarak gizli bir cemiyet kuruldu. Komitenin kurucusu Prodos mason locasının üstad-ı âzamı olan Kleanti Skaliyeri idi. Rum asıllı bir tüccar olan Kleanti V. Murad'ı daha vâliat iken on sekizinci dereceden mason locasına kaydederek onunla sıkı bir dostluk kurmuştu. Sultan Murad'ın câriyelerinden Nakşibend Kalfa, Şurâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi muavinlerinden Ali Şefkati Bey ile Evkaf Nezâreti Senedat Odası Mukabelecisi Aziz Bey gizli cemiyetin belli başlı üyeleriydiler. Aziz Bey'in faaliyetleri ve cemiyetin ikinci

başkanı gibi telakki edilmesinden dolayı bu cemiyete "Kleanti Skaliyeri - Aziz Bey Komitesi" denilmiştir.

Kleanti Skaliyeri su yolunu kullanarak sık sık Çırağan'a giriyor, Sultan Murad ve Vâlide Sultan'la görüşüyordu. Paris'ten özel olarak getirttiği bir doktoru da aynı yoldan Çırağan'a sokmuş ve bir hafta süreyle V. Murad'ı tedavi ettirmişti. Skaliyeri, V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için büyük devlet adamlarını elde etmek üzere Nakşibend Kalfa vasıtasıyla giriştiği teşebbüs başarısız kalınca İngiliz elçiliğine başvurdu. İngiliz elçiliğinden beklediği desteği alamayan Kleanti-Aziz Bey Komitesi II. Abdülhamid'i bir suikasta öldürerek V. Murad'ı tekrar tahta geçirmeye karar verdi. Cemiyet üyelerinden Hacı Hüsnü Bey durumu bağlı olduğu Kâşgar elçisi Yâkub Han vasıtasıyla padişaha bildirdi. II. Abdülhamid de Hacı Hüsnü Bey'i cemiyet hakkında bilgi toplamak üzere görevlendirdi. Cemiyet Şubat 1878'den itibaren suikast planını uygulamak için birkaç defa harekete geçtiyse de hükümet daha önce tedbir aldığı için başarıya ulaşamadı. Bu sırada patlak veren "Ali Suâvi Vak'ası" komitenin harekete geçmesini geciktirdiği gibi Hacı Hüsnü Bey'in de tutuklanmasına sebep oldu. "Çırağan Vak'ası" olarak bilinen bu olayın Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi'yle ilişkisinin olup olmadığı tesbit edilememekle birlikte bu konuda çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır.

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra onun izniyle İstanbul'a dönen (Ekim 1876) ve 16 Aralık 1877'de bütün resmî görevlerine son verilen Ali Suâvi'nin bu tarihten ölümüne kadar geçen yaklaşık beş aylık sürede ne yaptığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı araştırmacılar onun bu sırada Üsküdar Komitesi adıyla gizli bir cemiyet kurduğunu ileri sü-

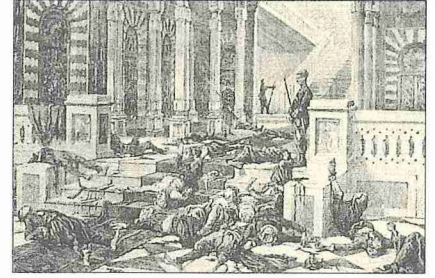
Çırağan Vak'ası'nda bir çatışma anını tasvir eden resim
(Le Monde Illustré, Paris 8 Haziran 1878)

erken bazıları da İngiliz ve Ruslar'la sıkı münasebette bulunduğunu iddia etmektedirler. Fakat 93 Harbi'ni yenilgiyle sona erdiren Edirne Mütarekesi (31 Ocak 1878) ve Ayastefanos Antlaşması'nın (3 Mart 1878) ağır hükümlerinin Ali Suâvi'yi çok etkilediği muhakkaktır.

Ali Suâvi, taraftarlarına cami ve medrese gibi yerlerde yoğun bir propaganda başlattı. Özellikle bu sırada İstanbul'da toplanmış bulunan Rumeli muhacirleri arasına giren propagandacılar II. Abdülhamid aleyhine ve V. Murad lehine sözler söylüyorlardı. V. Murad'ın tahta çıkması halinde Ruslar'la yapılan antlaşma şartlarının bozulacağını ve Ruslar'ın İstanbul önünde yenilgiye uğratılacağını ileri sürüyorlardı. Bu gibi propagandacıların bazıları olaydan dört gün önce yakalanarak hapsedilmişti. Çırağan Sarayı ile de haberleşen Ali Suâvi, Sofya'da ve Filibe'de görev yaptığı için gayet iyi tanıdığı Filibeli muhacirler arasından epeyce taraftar topladı. Onlara Bulgarlar'a karşı bir direniş teşkilâtı kurduğunu, padişah tarafından kendilerine silâh ve ihсанlar dağıtılacağını söyleyerek Çırağan Sarayı önünde toplanmalarını istedi. 19 Mayıs 1878 günü *Basîret* gazetesinde bir mektup yayımlayan Ali Suâvi, "Müşkilât-ı hâzıra pek büyüktür, lâkin çaresi pek kolaydır. Yarınki nüshamızda cümlelerin müsaadesiyle bu çareyi kısacık şerh ve beyan edeceğim. Bugün şu mektubum yarınki neşre enzâr-ı umûmiyyeyi celb içindir efendim" diyerek ihtilâl yapacağını âdeta ilân etti. Ertesi gün Rumeli muhacirleri sabahın erken saatlerinden itibaren Çırağan civarındaki Mecidiye Camii'nde toplanmaya başladılar. Ali Suâvi de Üsküdar'daki evinden Kuzguncuk'a geldi ve orada toplananlarla birlikte mavnalarla Çırağan yakınlarına geçti. Karadan ve denizden

sarılan sarayın muhafızları etkisiz hale getirildikten sonra Ali Suâvi yanına birkaç kişi alarak ikinci kattaki Sultan Murad'ın dairesine çıktı. Daha önceden haberli olduğu için giyinmiş vaziyette bekleyen V. Murad'ın bir koluna kendisi, diğer koluna da Nişli Sâlih girerek onu saraydan çıkarmaya çalışırlarken Beşiktaş Karakolu muhafızı Hasan Ağa (Yedisekiz Hasan Paşa) bir grup askerle sarayı kuşattı. Hasan Ağa kapılara nöbetçi diktikten sonra yanında birkaç adamıyla birlikte sarayın üst katına çıktı. Sultan Murad'ın iki kişinin kolunda aşağıya indirildiğini görünce daha önce tanımadığı, fakat elebaşı olduğunu anladığı Ali Suâvi'nin başına sopa ile vurarak onu öldürdü. Sultan Murad bu olay karşısında heyacana kapılarak kendisini hazine dairesine attı ve kapıyı da arkasından kilitledi. Çıkan çatışmada Nişli Sâlih, Arnavut Sâlih, Hacı Ahmed ve Molla Mustafa gibi elebaşılarla birlikte yirmi üç kişi öldü, otuzu yaralı olmak üzere pek çok kişi yakalandı.

Bazı araştırmacılara göre 250, bazılarına göre 500 kişilik bir muhacir grubuyla Çırağan Sarayı'nı basan Ali Suâvi'nin gerçek maksadı ve kendisini kimlerin desteklediği bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır. Fakat bu olay II. Abdülhamid'i büyük ölçüde etkilemiştir. Nitekim olayın bastırılmasından sonra yakalananları bizzat sorguya çeken padişah ilk tedbir olarak muhacirlerin İstanbul dışına çıkarılmalarını isterken Sultan Murad ve ailesini de Yıldız Sarayı içinde bulunan Malta Köşkü'nde göz hapsine aldırdı. Vükelâ heyeti padişahın isteği üzerine V. Murad'ın bundan sonraki durumunu görüşerek aldığı kararları 21 Cemâziyelevvel 1295 (11 Mayıs 1294 r. / 23 Mayıs 1878) tarihli bir tezkire ile bildirdi. Kararda V. Murad'a ait elli sekiz kalem kıymetli silâh, tabanca vs. ile, Sultan Abdülaziz'e ait para ve doksan yedi parça mücevherin emaneten Mâbeyn-i Hümâyûn'a konulması, Sultan Murad'ın Topkapı Sarayı'nda sıkı koruma altına alınması veya Kütahya, Isparta ve Sivas'ta oturtulması, annesi Şevkefzâ Kadın'ın da Hicaz'a gönderilmesi tavsiye ediliyordu. Hükümetin bu tavsiye kararı üzerine eski padişahın elinde bulunan silâh, para ve mücevherler müsadere edildi. II. Abdülhamid olayın arkasından bulunması muhtemel kişileri öğrenmek istiyordu. Bu sırada Nişli Mahmud imzalı bir jurnalda bu olayın vükelâ tarafından tertiplendiğinin bildirilmesi padişahın

Çırağan Vak'ası'nın bastırılmasından sonra öldürülen âsileri gösteren bir resim (Illustration Journal Universel, Paris 20 Mayıs 1878)

şüphelerini büsbütün arttırdı. Olayın gerçek faillerini ortaya çıkarmak üzere Mâbeyn Başkâtibi Said Bey'in (Küçük Said Paşa) başkanlığında kurduğu komisyon pek çok kişiyi sorguya çekti. Bu kişilerden çoğu, Ali Suâvi'nin vükelânın kendilerini desteklediğini ifade ettiğini söylüyorlardı. Fakat esas elebaşılar öldürüldüğü ve evlerinde yapılan araştırmalarda da herhangi bir belge bulunamadığı için olayda parmağı olan devlet adamlarının kimler olduğu anlaşılamadı. Herkesten şüphe eden II. Abdülhamid, Başvekil Mehmed Sâdık Paşa'nın, "Artık Sultan Murad'ın çaresine bakmalı" gibi sözler sarfetmesinden telâşlanarak, olaydan yedi gün sonra, Sâdık Paşa'yı azletti (28 Mayıs 1878). Yerine sadrazam unvanıyla tayin ettiği Mütercim Rüşdî Paşa'dan da aynı şekilde şüphelenen ve birtakım jurnaller alan padişah bir hafta sonra onu da azletti (4 Haziran 1878). Daha pek çok devlet adamı aynı şüpheyle çeşitli görevle İstanbul dışına çıkarıldı.

Tahkikat komisyonu, Ali Suâvi'nin Üsküdar'daki yalısında onunla birlikte oturmuş olan Filibeli Ahmed Paşa ile damadı Hâfız Nûri Bey, Uzuncaâbad Hasköylü Hacı Mehmed ve Hâfız Ali'nin ifadelerine dayanarak hazırladığı fezlekeyi 30 Mayıs 1878 günü İdâre-i Örfiyye Divân-ı Harbi'ne verdi. Alıyanak Mustafa Paşa başkanlığında Divân-ı Harb'de yapılan muhakeme kısa sürede tamamlandı. 2 Haziran 1878 günü açıklanan mahkeme kararına göre olayla birinci derecede ilgili bulunan Hâfız Nûri ölüm cezasına, Filibeli Ahmed Paşa, Hâfız Ali ve Hacı Mehmed olaya katılmamakla birlikte gizli cemiyete üye oldukları için ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldılar. Nûri Bey (Üsküdarlı Kız Nûri diye meşhur) ile İzzet Paşa'nın oğlu Süleyman ve Bağ-

ÇİRAĞAN VAK'ASI

datlı Gürcü Süleyman (Mahmud Şevket Paşa'nın babası) beylere üçer yıl kürek cezası verildi. *Basîret* gazetesi sahibi Ali Efendi'ye, olaydan bir gün önce Ali Suâvi'nin mektubunu yayımladığı için 25 lira para cezası verildi ve gazetesi de kapatıldı. Filibeli Şevki ile Sâlih'e dörder, diğerlerine üçer yıl mahkûmiyet cezası verildi. Ayrıca V. Murad'ın kilercibaşısı Çankırılı Ali, aşçıbaşısı Bolulu Hasan, Şehzade Selâhaddin'in lalası Ali Efendi ve Ahmed Ağa aileleriyle birlikte memleketlerine gönderildiler. Çırağan Vak'ası hakkında Türkçe gazetelere sansür konulduğu için ne olduğunu anlayamayan ve hadiseyi çeşitli şekillerde yorumlayan İstanbul halkı, esnaf ve muhacir temsilcileri gerçeği öğrendikten sonra belediyeler aracılığıyla dilekçeler vererek olaydan duydukları üzüntüyü ve padişaha olan bağlılıklarını dile getirdiler.

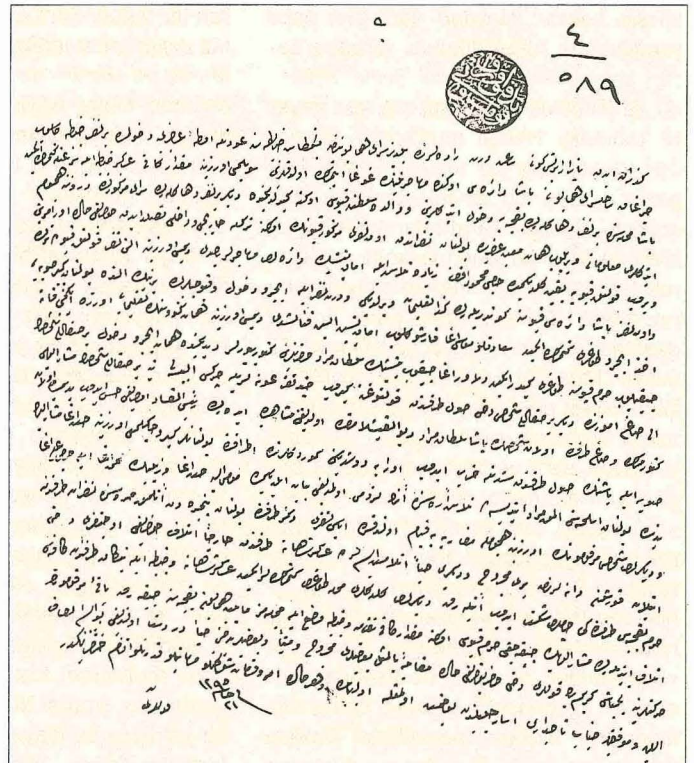
Ali Suâvi Vak'ası ile ilgili tahkikatın sonuçlandığı sırada Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi'nin yeni bir teşebbüsü başlamadan bastırıldı. Malta Köşkü'nde sıkı bir koruma altında tutulan V. Murad Kleanti'ye bir mektup yazarak eğer kurtarılmazsa Malta Köşkü'nün kendisine mezar olacağını bildirdi. Mektubu okuyan Kleanti II. Abdülhamid'e hitaben bir bildiri kaleme aldı. Altına da "Komite" imzasını atarak *Eastern Expres* gazetesine gönderdi. Gazete müdürüne de yazı yayımlanmazsa öldürüleceği tehdidin de bulundu. Müdür Whitaker durumu Mâbeyn Müşiri Said Paşa'ya bildirerek ne yapması gerektiğini sordu. O da bildiriye yayımlayabileceğini söyledi. Bildiri yayımlanır yayımlanmaz ilk nüshası Said Paşa'ya gönderildiğinden o da padişaha takdim etti. Büyük bir telâşa kapılan II. Abdülhamid gazetenin müdürünü saraya çağırarak sorguya çektikten sonra gazetesini kapattığı gibi kendisini de İstanbul'dan kovdu. Said Paşa'nın da olayın içinde olduğundan şüphelenen padişah onu da Anadolu'ya sürdü. Bu hadiseden sonra Sultan Murad tekrar Çırağan Sarayı'na nakledildi. Daha önce görevlendirdiği Hacı Hüsnü Bey'den epeyce bilgi toplayan II. Abdülhamid ikinci bir Çırağan Vak'ası patlamadan Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi'nin yakalanmasına karar verdi. 8 Temmuz 1878 günü Zaptiye Nâzırı M. Ârif Paşa'ya gerekli tâlimatı verdi. Ârif Paşa ertesi günün gecesi bir ekiple Aziz Bey'in Cerrahpaşa'daki evini bastı. Toplantı halinde bulunan cemiyetin pek çok üyesi yakalandı. Fakat asil elebaşılarından Kleanti, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati Bey gizli yoldan

kaçmayı başardılar. Mason localarının yardımlarıyla Kleanti ile Nakşibend Kalfa Yunanistan'a, Ali Şefkati Bey de Fransa'ya gittiler. Yakalananların sorgulamaları yapıldıktan sonra Serasker Kapısı'nda kurulmuş olan Alyanak Mustafa Paşa başkanlığındaki Divân-ı Harb'e verildiler. Sorgulama ve yargılama 13 Ekim 1878 tarihine kadar üç aydan fazla sürdü. Mahkeme, bu olayın da Ali Suâvi Vak'asıyla bağlantılı ve ona benzer olduğu kanaatine vardı. Her iki olayda da iç güvenliğin ihlâl edildiği noktastan hareketle cezalar verildi. Kleanti Skaliyeri, Aziz Bey, Nakşibend Kalfa, Ali Şefkati Bey ve Dr. Âgâh Efendi birinci derecede suçlu bulunarak idama mahkûm edildiler. Fakat cezaları padişah tarafından on beşer yıl kalebentlik cezasına çevrildi. İkinci derecede suçlu bulunan on kişiye on ikişer, üçüncü derecede suçlu bulunan sekiz kişiye altışar, dördüncü derecede suçlu bulunan iki kişiye üçer yıl kalebentlik cezası verildi. Komite hakkında padişaha bilgi veren Hacı Hüsnü Bey hakkında özel bir karar verilerek 15 Şevval 1295'te (30 Eylül 1294 r. / 12 Ekim 1878) altı yıllık kalebentlik cezası altı yıl Antep'te sürgün cezasına çevrildi. Ali Suâvi Vak'ası'ndan dolayı üç yıl kalebentlik cezasına çarptırılan Nûri Bey'in cezası da bu olaydan dolayı altı yıla çıkarıldı.

Ali Suâvi Vak'ası'ndan hüküm giyenlerle Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Vak'ası'n-

dan hüküm giyenler hep birlikte özel memurların gözetiminde 1 Kasım 1878 günü cezalarını çekecekleri yerlere sevk edildiler. Atina'daki evinde Nakşibend Kalfa ile birlikte yaşayan Kleanti II. Abdülhamid'in hafiyeleri tarafından adım adım takip edildi. Kleanti hangi işe el attıysa padişah tarafından çeşitli yollarla engellendi. II. Abdülhamid Kleanti'nin hayatından çok, giderken beraberinde götürdüğü evrakla ilgileniyordu. Özellikle tahta çıkmadan önce Midhat Paşa ve arkadaşlarına verdiği "Maslak Mukavelesi" adlı belgenin Kleanti'de olduğunu sanıyordu. V. Murad iyileştiği takdirde saltanatı tekrar ona devredeceğini taahhüt ettiği bu belgeden başka komite ile ilişkisi olan devlet adamlarının listesini de elde etmek istiyordu.

Kleanti Skaliyeri II. Abdülhamid'in tahtından kurtulmak için Osmanlı Devleti'nin Atina konsolosu Ali Nûri Bey aracılığıyla padişahı af diledi ve ona bazı belgeler gönderdi. Padişah Kleanti'ye 25 ve Medine'de oturmak şartıyla Nakşibend Kalfa'ya da 7 altın maaş bağladığını ve onları affettiğini Atina elçisi Feridun Bey vasıtasıyla bildirdi (1886). Kleanti affedildiği için memnun olmakla birlikte Nakşibend Kalfa'nın Medine'de oturması şartına bağlı olarak verilen maaşı kabul etmeyeceğini bildirdi. Böylece ikisi de Atina'da oturmaya, padişah da baskı yapmaya devam etti. II. Abdülha-

Yedisekiz
Hasan
Paşa'nın
Çırağan
Vak'ası
ile ilgili
raporu
(BA, Yıldız
Esas Evrakı
Ks. 17, Zrf. 64,
Krt. 23,
Ev. nr. 935)

mid'in hafiyeleri Kleanti'nin yeğenini elde ederek onun vasıtasıyla evrakı ele geçirmeye çalışırlarsa da başaramadılar. Uzun süren takip sonunda Kleanti tekrar Ali Nûri Bey aracılığıyla Maslak Mukavelesi'nin kendisinde olmadığını, bunu Midhat Paşa'nın İngiltere'ye giderken beraberinde götürdüğünü bildirdi. Bunun üzerine padişah Kleanti'yi takip etmekte vazgeçti. Nakşibend Kalfa da Skaliyeri'nin ölümünden sonra Mısır'a gitti ve orada öldü. Ali Şefkati Bey ise Avrupa'da çıkardığı *İstikbâl* adlı gazette Abdülhamid yönetimi aleyhine neşriyattan dolayı 16 Haziran 1881'de gıyaben rütbe ve memuriyet haklarından mahrum edilerek ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı ve malları müsadere edildi. 1896'da Paris'te ölen Ali Şefkati Bey Perlesez'e defnedildi.

Ali Suâvi Vak'ası ile Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Vak'ası arasında bir hayli ortak noktanın bulunması dikkate şayandır. Her iki olayda da Sultan Murad'ın Çırağan'dan kaçırılması hedef alınmış, her ikisi de ulemâ, ordu ve devlet erkânı iştiraki olmaksızın tertip edilmiştir. Gerek Ali Suâvi gerekse Kleanti Skaliyeri'nin Sultan Murad'ı hemen tahta çıkarmaktan çok Londra'ya kaçırmak istedikleri anlaşılmaktadır. Ali Suâvi Vak'asında bulunan üç kişinin aynı zamanda Kleanti Komitesi üyesi olmaları bir rastlantı olmasa gerektir. Bu ortak noktalar dikkate alındığında ayrı ayrı gibi görünen bu iki olayın büyük bir teşkilâtın, yani milletlerarası mason localarının muvafakatıyla yapıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Belgeleri ele geçiremediği için olayların arkasına gizlenen esas suçluları ortaya çıkaramayan II. Abdülhamid'in bu iki olaydan sonra vehmi daha da arttı. Aynıca bu iki olay masonlar hakkında birtakım kanaatler edinmesine de vesile oldu. Padişaha göre masonlar Ermeniler ve Rumlar'la birlikte hareket ediyorlardı. Özellikle İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve kendisini devirmek konusunda mutabık idiler. II. Abdülhamid, olaylara karışanların Genç Osmanlılar'la ilişkileri konusunda açık kayıtlara rastlamamakla birlikte Kleanti ile Ali Şefkati'nin Sultan Murad ile görüşmeleri sırasında Midhat Paşa ve Nâmık Kemal'den bahsetmeleri, Ali Suâvi'nin de eskiden Genç Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup olması yüzünden olayın fikir yönünden Genç Osmanlılar'la irtibatlı olduğuna inanmaktadır. Bundan dolayı

padişahın Genç Osmanlılar'a karşı duyduğu güvensizlik bu olaylardan sonra daha da artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız Esas Evrakı, Ks. 17, Zrf. 64, Krt. 23, Evr. nr. 92, 930-931, 933-937, 945, 1455; Ali Efendi [Basiretçi], *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme*, İstanbul 1325, s. 58, 60, 63, 65, 67; *Mir'ât-ı Hakikat*, I, 167-172; II, 39; III, 138-140; Osman Nûri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, s. 135-136, 138, 410, 431, 636; Mehmed Galib, *Sadullah Paşa yahut Mezardan Nidâ*, İstanbul 1327, s. 65, 102-103; Süleyman Paşazâde Sâmî, *Süleyman Paşa Muhâkemesi*, İstanbul 1328, s. 14, 16, 60, 158-159; Mehmed Memduh [Paşa], *Es-vât-ı Sudur*, İzmir 1328, s. 34; a.mlf., *Hal'ler İclâslar*, İstanbul 1329, s. 133; Ziya Şakir Soku, *Beşinci Murad'ın Hayatı*, İstanbul 1943, s. 55-57, 146-151, 154-157, 162, 166-170, 231, 239; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1339, s. 180, 286-297; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 312-313; a.mlf., *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*, İstanbul 1942, s. 3; Midhat Cernâl [Kuntay], *Sarıklı İhtilâlcî Ali Suavi*, İstanbul 1946; Fâlih Rifkî Atay, *Baş Veren İnkılâpçı Ali Suavi*, İstanbul 1954; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, 498-504; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, VI, 3329-3333; S. J. Shaw - E. Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, II, 169, 200, 237; "Ali Suavi'nin Tercüme-i Hâli", *Tercümân-ı Şark*, sy. 44, İstanbul 22 Cemâziyelevvel 1295/11 Mayıs 1294; *Basîret*, nr. 2445, 2446, İstanbul 8-9 Mayıs 1294; "Mahkeme-i Cîna-yet'ten Başlıklı Tebliğ", *Rûznâme-i Certde-i Havâdis*, nr. 4639, İstanbul 18 Receb 1298; Abdurrahman Âdil, "Ali Suavi'nin Hal Tercümesi", *Hâdisât-ı Hukûkiyye*, I/11, İstanbul 1339/Eylül 1923, s. 143-147; I/12 (1339), s. 167-170; İbnülemin Mahmud Kemal, "Abdülhamid-i Sâni'nin Notları", *TTEM*, XVI/13 (1926), s. 60-68; XVI/14 (1926), s. 89-95; XVI/15 (1926), s. 152-159; Ali Nûri, "Cléante Scalierie et Nakchibend Kalpha", *Akşam*, İstanbul 8 Nisan 1934; Süleyman Kâni İrtem, "Saray ve Bâb-ıâlî'nin İç Yüzü", *Akşam*, İstanbul 2 Eylül 1934; B. Haluk Şahsuvaroğlu, "II. Abdülhamid'in Taht'a Çıkışı", *Akşam*, İstanbul 5-6 Mart 1946; İ. H. Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", *TTK Belleten*, VIII/29 (1944), s. 71-118; a.mlf., "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi", a.e., VIII/30 (1944), s. 245-328; a.mlf., "Beşinci Murad ile Oğlu Selahaddin Efendi'yi Kaçırmak İçin Kadın Kıyafetinde Çırağan'a Girmek İsteyen Şahıslar", a.e., VIII/32 (1944), s. 589-597; a.mlf., "Beşinci Murad'ı Avrupa'ya Kaçırma Teşebbüsü", a.e., X/37 (1946), s. 195-209; a.mlf., "Beşinci Sultan Murad'ın Te-davisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar, 1876-1905", a.e., X/38 (1946), s. 317-367; Hüseyin Çelik, "V. Murad'ın Restorasyonu mu? İngiliz Gizli Belgelerine Göre Sultan V. Murad'ın Çırağan Sarayından Kaçırılması veya Yeniden Tahta Çıkarılma Girişimlerinde İngiltere'nin Parmağı Var mıdır?-I", *TT*, XVII/99 (1992), s. 179-181; a.mlf., "Çırağan Hadisesi Bir İngiliz Tertibi midir?", a.e., XVIII/103 (1992), s. 42-49; R. Ekrem Koçu, "Çırağan Vak'ası", *İst.A*, VII, 3936-3938.

CEVDET KÜÇÜK

ÇİÇEK

(bk. ŞÜKÜFE).

ÇİFT RESMİ

Osmanlılar'da çiftçinin elindeki toprak için ödemekle yükümlü olduğu bir vergi türü.

Çift terimi, iki öküz tarafından sürülebilen ziraat sahalarının ölçüsünü belirtmek üzere kullanılmış olup çiftlik*le aynı mânâyı taşır. Osmanlı kanunnâmelerinde çiftlik sahibi köylüyü içine alan bir anlam da kazanmıştır. Bir çiftçi ailesine yetecek genişlikte olan çift veya çiftlik, toprağın verim kabiliyetine göre 60 ilâ 150 dönüm arasında değişen bir arazi parçasını ifade eder. Böyle bir toprağı elinde bulunduran çiftçi işlediği bu toprağa karşılık kanunnâmelerde "çift resmi, çift hakkı, kulluk akçesi" adlarıyla anılan belirli nisbette bir vergiyi ödemekle yükümlüdür. Osmanlılar'da çiftçi-köylünün temel vergisi özelliğini taşıyan ve bünyesinde çeşitli mükellefiyetleri de toplayan çift resmi ortaya çıkışı, daha sonraki uygulamaları ve miktarı bakımından zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir.

Verginin ne zaman ihdas edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber Osmanlılar'a muhtemelen daha önceki uygulamalardan intikal etmiştir. Anadolu Selçukluları'nda "çift akçesi" adını taşıyan ve bir dinar değerinde olan bir verginin varlığı bilinmektedir. Bizanslılar'da da bu verginin Osmanlılar zamanındaki ilk uygulanış şekillerini andıran ve "pronoia" (timar) sahibinin köylüden aldığı bir vergi çeşidi mevcuttu (praktika). H. İnalçık, bu verginin orijinal izlerinin Bizans'tan alınan Batı Anadolu ve Trakya bölgelerinde görüldüğünü belirtir. Verginin ilk uygulamasına dair ipuçları *Fâtih Sultan Mehmed Kanunnâmesi*'nde yer alır. Buna göre çift resmi, reâyânın sipahiye karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu yedi hizmetin nakde çevrilmiş şekliydi. Adı geçen kanunnâmede bu yedi hizmet (kulluk) veya karşılığının nakit miktarları üç gün şahsî hizmet veya karşılığı 3 akçe, bir araba ot veya karşılığı 7 akçe, yarım araba saman veya karşılığı 7 akçe, bir araba odun veya karşılığı 3 akçe, araba ile hizmet veya karşılığı 2 akçe olmak üzere toplam 22 akçe olarak belirtilmişti. Bundan anlaşıldığına göre çift resmi birtakım hizmetlerin top-